

YU ISSN 0027-8084
UKD 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXI/1—5

**БЕОГРАД
1996**

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXXI (нова серија)

Св. 1-5 (1996)

САДРЖАЈ

In memoriam

Митар Пешикан (1927-1996) (ДРАГО ЂУПИЋ)	1
Библиографија Митра Пешикана (АНДРЕЈ ПЕШИКАН)	8

Граматика и правопис

О неким значењима у заменичким (и прилошким) речима на к- (ИРЕНА ГРИЦКАТ)	21
Глагол између рјечника и синтаксе (СРЕТО ТАНАСИЋ)	24
Непроменљиви придеви у српском језику (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ)	35
Развој правописних схватања код Срба у 19. веку (ВЛАДО ЂУКАНОВИЋ)	55
Неке правописне дилеме (ЕГОН ФЕКЕТЕ)	65

Лексикологија и лексика

О <i>бојити/фарбаџи</i> и још понечем (МИЛКА ИВИЋ)	71
О платисемији (ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК)	76
Експресивна и стилска употреба збирних именица са суфиксом <i>-ија</i> (СТАНА РИСТИЋ)	85
О неким парадигматским лексичким скуповима (РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ)	96
О компаративима придева с префиксима <i>о-</i> и <i>ио-</i> (РАДА СТИЈОВИЋ)	106
Народни називи за кишу са сунцем (БИЉАНА СИКИМИЋ)	110
Окамењена имена. Прилог познавању предсловенских остатака у орони- мији Црне Горе (АЛЕКСАНДАР ЛОМА)	121
Оними са основом <i>сѣрж-</i> (ЗВЕЗДАНА ПАВЛОВИЋ)	133
Етимолошке белешке (<i>бага, баглама, баге, багла</i>) (СНЕЖАНА ПЕТРОВИЋ)	137
Неки примери укрштања романске и оријенталне лексике (ЗОРКА КАШИЋ)	141
Именице на <i>-ура</i> у нашем језику (АСИМ ПЕЦО)	146
Творба придева са префиксом <i>не-</i> (ЂОРЂЕ ОТАШЕВИЋ)	163

Стилистика

Из поетског језика М. Црњанског — у светлу Јакобсонових учења (ЖИВОЈИН СТАНОЈЧИЋ)	171
<i>Стил</i> — појам и дефиниција (МИЛОСАВ Ж. ЧАРКИЋ)	179

МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ

(Институт за српски језик САНУ, Београд)

НЕПРОМЕНЉИВИ ПРИДЕВИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Настављајући инвентарисање и анализу непроменљивих именских речи у српском језику (в. претходну књигу „Нашег језика“), аутор у овом чланку даје попис непроменљивих придева.

Међу именске речи у српском језику граматичари, поред именица, убрајају придеве, заменице и бројеве *један, два, три* и *четири* (уп., нпр., Станојчић—Поповић—Мицић 1989: 67). „Именским речима заједничке категорије рода, броја и падежа, у свакој од врста које их чине, изражавају се одређеним наставцима за облик. Тако у свим именским врстама постоје облици за род, као категорија заснована на разлици пола у природи (мушки, женски, средњи)¹, облици за број, као категорија заснована на уочавању јединке и већег броја јединки (једнина, множина) и облици за падеже, засновани на функцијама које именске речи имају у реченици“ (Станојчић—Поповић—Мицић 1989: 68). То, дакле, важи и за придеве, који, као несамосталне речи, „добивају ознаке рода, броја и падежа зависно од именица уз које стоје“ (И., 82). Као посебна одлика придева истиче се, осим тога, и чињеница да се већина њих остварује у два низа облика (у одређеном и неодређеном виду), док описни придеви, иначе врло бројни, имају и посебне облике компаратива (који се твори од основе придева наставцима *-j(u)*, *-иј(u)* и *-и(u)*) одн. суперлатива (који чине морфема *нај-* и облик компаратива). Кад се и ово узме у обзир, онда произлази да су међу именским речима придеви најпроменљивији (ако се тако може рећи), јер имају посебне облике за род, двојаку деклинацију² и посебне компаративне одн. суперлативне форме.

Наведена својства придева описана су већ безброј пута и врло су добро позната, а овде се износе само као контраст мање, бар у граматицама, истицаној чињеници да постоје и придеви, и то не баш тако ретки и усамљени, који у свим набројаним категоријама и функ-

¹ Нећемо овом приликом улазити у то да ли заиста постоји „природни средњи род“ или не.

² За наше разматрање није битна чињеница да се једна (именичка) све више повлачи пред другом (придевско-заменичком).

цијама имају само један облик, који је истовремено облик за сва три рода, за оба броја и за све падеже, док се компаратив одн. суперлатив (тј. степен заступљености особине означене оваквим придевом) мора исказивати перифрастично.

1. ОРИЈЕНТАЛИЗМИ

Међу непроменљивим придевским речима најчешће су, као и код именица, оне странаго порекла³, с тим што овога пута убедљиву превагу чине оријентализми⁴, међу којима је, опет, највише придева на *-ли* (*-јли*, *-нли* и сл.). Наводимо већн део засведочених, али, због уштеде у простору, без семантичке одн. творбене анализе и етимологије⁵:

<i>абдесли/авдесли</i>	<i>бадемли</i>	<i>бојали</i> (бојанли)
<i>агазли</i> (уп. јагазли)	<i>бајракли/барјакли</i>	<i>брусали</i> (брусајли)
<i>агарли</i> (агрли) (уп. агар)	<i>бакарли</i> (бакрли)	<i>букагли</i> (~ појас)
<i>адамли</i>	<i>баксузли</i>	<i>бурмали</i>
<i>акикли</i>	<i>балукли</i>	<i>бурунџукли</i>
<i>ала(ј)ли</i>	<i>баскинли</i>	<i>вајли</i>
<i>ала̀ли</i>	<i>бајли</i> (бахџли)	<i>варакли</i>
<i>алемли</i>	<i>баџакли</i>	<i>веремли</i>
<i>алмасли</i> (алмазли)	<i>башкали</i>	<i>весвесели</i>
<i>анџикли</i>	<i>башили</i>	<i>веџахетџли</i>
<i>арирли</i>	<i>бејазли</i> (уп. бејаз, бејази)	<i>вилдишли</i>
<i>аркали</i>	<i>белајли</i>	<i>вишњевли</i>
<i>арумли</i> (уп. арум)	<i>берићетли</i>	<i>гајрејли</i>
<i>асли</i>	<i>бетли</i>	<i>гајџанли</i> (~ ферман)
<i>асули</i>	<i>бехарли</i>	<i>гибетли</i>
<i>аџласли</i> (аџлазли)	<i>биберли</i>	<i>гримизли</i>
<i>ахлакли</i>	<i>биринџикли</i>	
<i>ачкали</i>	<i>бисерли</i>	<i>дајанли</i> (дојанли)
<i>ашикли</i>	<i>бичумли</i>	<i>дамарли</i>

³ Под *речима странаго порекла* подразумевају се оне које се као такве наводе у општим, описним речницима нашег језика (нпр. РСМС, РСАНУ) или у речницима страних речи (нпр. Вујаковића 1961, Клаић 1974 и др.).

⁴ Подела на оријентализме, англицизме, германизме, романизме итд. понекад је само условна, јер се исти придев јавља у више језика. Постоје, осим тога, непроменљиви придеви чије порекло не знамо поуздано. Тако су нпр. у Речнику САНУ наведени, без етимологије, придеви *џинџел/џинџели* (Лика и Херцеговина), *џрџ* из Вучитрна (Гл. Елезовић), *џангар* (уп. цингерли у нап. бр. 8) 'светлозелен' (одн. „џангарлијаст“, како каже један од купљача) из источне и југоисточне Србије или *масич* 'крепак, чврст, једар (о коњу)', за које само претпостављамо да по пореклу нису српски. То поготову важи за мојковачко *ћићера* (Вујичић 1995), ускочко *вакеџ*, *кећ*, *набас* (Станић 1990), васојевићко *асал* (тур.?) (Р. Стијовић 1990) и др.

⁵ Нису посебно издвајани придеви који потичу из турског језика (попут *демирли*, *рахметли* итд.) од оних, ређих, који су творени код нас од турске основе и суфикса *-ли* (нпр. *вишњевли*, *гримизли*, *кајмакли* и сл.).

девамли	иликли	кијафейли
деверли ⁶	илумли	кимейли
дели	инсафли	кинали/крнали
дели-доли	ићрамли	ковчали/койчали
демирли (~ капија)	ишиа(х)ли	косийрейли
дерйли (в. стр. 46)		крзли
дефли	јавашили	крмезли (крмзли)
дехшейли	јагазли (јагрзли)	кубели
дибейли	јагрли	кувейли
дикайли	јалдузли	кумашили
дикшили	јазили	курумли
дикли	јаракли	
дирекли	јоргованли	лалели (~ папуче)
дирхемли	јордамли	ласйикли
дуванли	јукли	лезейли
дугмали		лимунли (уп. лимуни)
дузли (уп. ђузел)	кабахайли (уп.	
дурећли	кабат)	мазли
	кабли (уп. кабил)	максули
ђенђили	кавазли	мамурли (уп. мамур)
ђовдали	кавгали	манали
ђозђели/ђозђузели	кавели (уп. кафели)	маразли
ђубрели (~ земља) ⁷	кавзли	марифейли
ђувезли (уп. ђувез)	кадивели/кадифели	(маривейли)
ђузели/ђузли (уп.	кадивли/кадифли	масрафли
ђузел)	кајмакли (~ кафа)	медресли
ђумишли	кајсарли/кајсерли	мекамли
ђунђули	калајли	мелезли
	калемли	мелемли
еждерли	калйакли	мемерли
езијейли	калујли	мемли
	канаайли/канайли	меневли
завали	канафли	меракли
зарафейли	канли	мермерли
зехерли	карадагли	мерхамейли
зејинли	каракашли	мерџанли
зерли	карйузли (уп.	миразли
зихинли	карпузи)	мукајейли
зорли	касавейли	мухурли
	касикайли	мушемали
ибришимли	каймерли	
игбали	кайранли	нагишли (наргишли)
изунли	кафазли (кафезли)	назли
илацли	кафели (уп. кавели)	намли
илейли	кахарли (карли)	намузли/намусли

⁶ Тур. *deverli*, али нар. етимологијом и *ђеверли*.

⁷ Говори се у ужичком крају за пођубрено, ђубревито земљиште (ауторов дијалектолошки податак). Из истога је краја, тачније са Златибора, и претходно наведено *дуванли* (Миловановић 1983).

<i>нафакали</i> (новакм)	<i>ѿабијаѿли</i>	<i>халкали</i> (алкали)
<i>нијеѿли</i>	<i>ѿавли</i>	<i>хамли</i>
<i>нимеѿли</i>	<i>ѿалумли</i>	<i>харекели</i>
<i>нурли</i>	<i>ѿаѿли</i>	<i>харећеѿли/херећеѿли</i>
<i>нуфузли</i>	<i>ѿахѿали</i>	<i>харе(и)ли</i>
	<i>ѿаѿили</i>	<i>харли</i> (арли)
<i>олукли</i>	<i>ѿели</i> (ѿерли)	<i>хасреѿли</i>
	<i>ѿербије(ѿ)ли</i>	<i>хејбеѿли</i>
<i>ѿамукли</i>	<i>ѿерлели</i>	<i>хићеѿли</i>
<i>ѿарали</i>	<i>ѿертѿибли</i>	<i>хујали</i> (ујали)
<i>ѿахали</i>	<i>ѿехлукели</i>	
<i>ѿерли</i> (ѿерали)	<i>ѿокали</i>	<i>чакмакли</i>
<i>ѿур(р)ли/ѿула(ј)ли</i>	<i>ѿокма(к)ли</i>	(чакмакали,
<i>ѿусаѿли</i>	<i>ѿуманли</i> (~ димије)	чакмали)
	<i>ѿурали</i> (ѿурли)	<i>чаѿали</i>
<i>рабиѿали</i>	<i>ѿу(х)афли</i>	<i>чаѿмали</i>
<i>рахмеѿли</i>		<i>чекмели</i> (~ сандук)
<i>реѿмали</i>	<i>ћеифли</i> (ће(ј)фли)	<i>чекркли</i> (~ челенка)
	<i>ћемерли</i>	<i>челикли</i>
<i>сабурли</i>	<i>ћенарли</i>	<i>чехрели</i>
<i>саваѿли</i>	<i>ћерећели</i>	<i>чивиѿли</i>
<i>сајали</i>	<i>ћерћели</i>	<i>чикмали</i>
<i>салианеѿли</i>	<i>ћибарли</i>	<i>чинели</i>
<i>самурли</i>	<i>ћибурли</i>	<i>чичекли</i>
<i>сахѿли</i>	<i>ћилиѿли</i>	<i>чохали</i> (чојали)
<i>сачмали</i>	<i>ћирѿили</i>	
<i>себеѿли/севеѿли</i>	<i>ћисеѿли</i>	<i>ѿамали/ѿамли</i>
<i>севайли</i>	<i>ћосли</i>	<i>ѿанфезли</i>
<i>севдали</i>	<i>ћошели</i>	<i>ѿиѿа(ј)ли/ѿиѿали</i>
<i>севли</i>		<i>ѿумбусли/ѿумбуѿли</i>
<i>седевли/седефли</i>	<i>узурли</i>	
<i>сейеѿли</i> (~ сандук)	<i>фајдели</i>	<i>ѿајкали</i>
<i>серѿли</i>	<i>фаркли/феркли</i>	<i>шегали</i>
<i>сесли</i>	<i>фелаћеѿли</i>	<i>шенли</i> (уп. шен)
<i>синѿирли</i>		<i>шећерли</i>
<i>сирћеѿли</i>	<i>хавли</i> (авли)	<i>шефћеѿли/шеѿиѿели</i>
<i>скрли</i>	<i>хаирли</i> (аирли)	<i>шехерли</i>
<i>сојли</i>	<i>хајзли</i>	<i>шидеѿли</i>
<i>сомли</i>	<i>хакикли</i> (акикли)	<i>шикли</i> (шикали)
<i>срклеѿли</i>	<i>хакли</i>	<i>шимѿирли</i>
<i>срмали</i> (срмајли)	<i>халили</i>	<i>шуйхели</i>
<i>срчали</i> (срчајли)	(~ се(р)ѿада)	(шух(х)вели). ⁸

⁸ Поменућемо овде и драгачевско *ѿингерли* (уп. жангар у нап. бр. 4) 'зелено-плав' (Комадинић 1992, 88, где грешком, као и у неким другим сличним случајевима, стоји „зелено-плава боја“). Из истога је краја и прид. *улегли* (И., 85), мада је у примеру који ауторка наводи *улегли* прилог (или бар придев у прилошкој функцији). Несумњиву потврду за придев *улегли* имамо из Амзића код Нове Вароши: *улегли* чарапе (Николић 1991, 411). „Улев“ је иначе 'некаква' шара у ткању или плетиву.

Број и фреквенција оваквих придева, прозодијски карактеристичних по томе што у новошпотокавштини имају узлазни (најчешће кратки) акценат на пенултими, били су једно време (или су још увек⁹) у неким народним говорима толики да су постали модел по којем су се творили (и творе) придеви не само са оријенталном одн. турском него и са српском основом¹⁰, нпр. *бисѐрли* 'бисерни', *борили* 'налик на бор, сличан бору' (~ јела) („Бранково коло“ 1899, 488), *врага̀ли* 'вражји' (из нар. песме, РСАНУ), *гвоздѐли* 'гвозден' (~ капија из нар. песме, РСАНУ), *голу̀бли* 'који је као голуб (о боји)', 'модри-кастосив, сивкаст, плавкаст'¹¹, *гран̀али* 'извезен, ишаран у виду грана' (С. Поровић, РСАНУ), *жер̀авли* ('који је боје жара')¹², *жубор̀ли* 'жуборав' (~ вода), *златѝали* 'златан' (РСАНУ), *иму̀ћли* 'имућан' (С. Поровић, РСАНУ), *јар̀кли* 'разметљив, кочоперан, важан' (РСАНУ), *кијѝали* (*кијѝли*) 'украшен китама, китњаст' (у нар. песмама, РСАНУ), *куна̀ли* (Шкаљић 1973, РСАНУ), *мирѝсли* (*мирили*) 'мирисан' (РСАНУ), *обра̀зли* 'поштен, карактеран', *оћка̀ли* (: хт(ј)ети) 'радан, приљежан'¹³, *стиру̀кали* 'који је са више струка', *широ̀ка̀ли* 'који лако и много троши (новац и сл.), расипан' (Шкаљић 1973, Вујичић 1995), *чемѐрли* 'чемеран' (Шкаљић 1973) и сл., али и са другим.^{13а} Тако имамо, нпр., *анасо̀ни* ('зачињен аносоном, анисом'), *брао̀ни* (< нем. braun), *виолѐйли* (< фр. violette, уп. ниже и виолет)¹⁴, *вирга̀зли* (: виргаз < лат. virga) 'витак као виргаз, као прут', *дукато̀ли* (тал. ducato), *дуну̀кли* (< дунук < нем. dunkel?), *ђинђу̀вели* (~ узда) (: ђинђува < мађ. gyöngy), *мода̀ли* 'који је у моди, модеран' (: мода < фр. mode < лат. modus), *мушѝпра̀ли* 'вичан војној вештини, увежбан' (: нем. Muster или тал. monstro), *џаниџѝрли* (: панцир < тал. panziera), *џаџѝрика̀ли* (: паприка

⁹ „Та је појава и данас врло жива у многим народним говорима, поред осталог и у дробњачком“ (Ивић 1966: 133).

¹⁰ На ово скреће пажњу и П. Ивић, наводећи Вуковићеве примере из дробњачког говора: *образли*, *широка̀ли* (Ивић 1966: 133).

¹¹ У РСАНУ је лексема *голубли* квалификована као индивидуална пишчева, у овом случају Настасијевићева творевина („Покуњена јој мила главица, замуњене јој голубли очи“). И уз неке друге речи из Настасијевићевог књижевног опуса стоји, више у првим него у новијим томовима Речника САНУ, иста квалификација — 'индив(идуално)'. Напа сазнања о говорима и лексичи западне и југозападне Србије показују да се поједине од тих речи јављају у народним говорима (у Настасијевићевом завичају и југозападно од њега), одакле их је Настасијевић и увео у језик књижевности. Такав је случај и с придевом *голубли*, који је засведочен на Златибору (уп. Миловановић 1983). С друге стране, немамо других потврда, осим Настасијевићеве, за *извор̀ли* 'изворски' (~ вода).

¹² Ауторов дијалектолошки податак из ужичког краја.

¹³ Говори се, према усменом саопштењу С. Реметића, у околини Кладња. Из истога је краја и *басѝјали*, *кава̀јли* (уп. кавели), *кијамѐйли* (~ вријеме), *крма̀ли*, *курва̀ли* (уп. нем. Krüge), *намѐйли*, *начай̀јали*.

^{13а} Тешко да овде спада драгачевско *мурузли* „[који је] боје зрна зрелог кукуруза“ (Комадинић 1992, 76), мада Бернекер не искључује везу им. *кукуруз* са нашим придевима *кукура̀в*, *кукура̀ст* 'кудрав' (уп. БЕМ, s. v. кукуруз, где се наводе и друга. убедљивија тумачења).

¹⁴ Придеви *брао̀ни* и *виолѐйли* засведочени су у Драгачеву (Комадинић 1992, 63).

< мађ. *parrika*) и сл.¹⁵ Ово значи да се *-ли* у наведеним придевима (али и у многим придевима с оријенталном основом) понаша као регуларни српски творбени морфем, тј. суфикс, као што су то нпр. *-ан* или *-ни*.¹⁶ Да је *-ли* у нашем језику самосталан творбени суфикс, и то релативно продуктиван, сведоче и прилози типа *образли* (Станић 1990) и др.

Поред наведеног, јављају се и образовања попут *гојјли* (са нашом основом *гој*) 'гојан' (у народној песми и код И. Цепелића), *грандјли/гранјли* 'гранали' (Винавер, РСАНУ), *златјли* 'златан, златали', *ипрошјли*, одн. *ђинђурјли* (: тал. *gingillo?*) — вероватно аналогично према придевима типа *белајли*, *калајли* и, поготову, *срмајли*, *срчајли* и сл.

На одомаћеност придева на *-ли* (који су практично сви, без обзира на основу, непроменљиви)¹⁷ указују и негиране форме типа *небајли*, *несојли* (РСАНУ, Станић 1990), које су, иначе, врло ретке међу непроменљивим придевима страног порекла^{17а}, као и оне настале префиксацијом типа *прећузели*, *преићрамли* (Шкаљић 1973) и сл.

Мада су нераспрострањенији и, обично, непознатији, бројчано су релативно добро заступљени, наравно у много мањој мери, придевски оријентализми на *-и* које није у саставу суфикса *-ли* и које није, као у *-ли*, обавезно кратко. Речници, из којих је заједно са обликом придева најчешће преузимаан и њихов прозодијски лик, засведочују приближно исти број непроменљивих оријенталних придева на *-и* и оних на *-и*:

алмаси, *алијуни*, *араби* (уп. арабат), *ајдеши*, *бакам*, *баруди* 'који је боје барута', *бејзи* (уп. бејаз), *вишњев* (уп. вишњевли), *денизи*, *ервахи* (Шкаљић 1973, а у РСАНУ *-и*) (уп. ерваиле), *зејијини/зејијуни*, *јабани*, *јакуши*, *јорговани*, *кави*, *кани* (~ бити), *каријузи*, *кахваји*, *крмези* (уп. крмезли), *курушум* (уп. куршумли), *лахани*, *лахури*, *лулеђи*, *лумуни*, *ман* (РСАНУ, а Шкаљић 1973 *ман*), *муши*, *паршокали*, *ипрози*, *рази* (~ бити), *сафи* (уп. саф), *фани*, *хали*; одређену продуктивност овога типа придева потврђују и *голуби* (уп. голубли), *кујуси* (: купус) 'зелен као купус' (РСАНУ, где се као први акц. лик наводи *кујуси*);

алаци, *аси/аси*, *асли* (и прил.), *бајаги*¹⁸, *биринци* (РСАНУ, а Шкаљић 1973 *-и*), *бруси* (уп. бруса(ј)ли и бруса), *бурунци* (уп. бурун-

¹⁵ Не знамо шта је у основи драгачевског *цимијли*, а сумњамо у 'зелену боју, боју цимине' (Комадинић 1992, 86).

¹⁶ Наше граматике, чак ни оне велике, не помињу *-ли* међу придевским творбеним суфиксима (уп. Маретић 1963, Стевановић 1975). Уосталом, у њима се постојање непроменљивих придева, ако смо добро видели, уопште не разматра.

¹⁷ Уп., ипак, *вакли*, *-а*, *-о* (*-е*) (РСАНУ, са потврдама из ист. Србије) и факултативне комп. попут *дерџији*.

^{17а} Уп. из најновијег лексичког слоја *нефѐр* (: фѐр, енгл. fair) (~ понашање и сл.).

¹⁸ Много обичније као прилог, али се јавља и у атрибутој функцији; уп. *бајаги љуковник* и сл.

цукли и бурунцу), *gāni* (РСАНУ, а Шкаљић 1973 *gānī*) (може бити и прилог), *дифџи*, *ђиди*¹⁹, *егленџи*, *џкиш*, *џски* (*џиџи*), *ешреџи* (~ дукати), *инџи* (уп. инџе), *јаланџи*, *јенџи*, *јени*, *каџи*, *кари* (уп. карли), *кариџи*, *кахваџи* (уп. кафели), *кафџеренџи* (тур. kahve rengi), *кџмзи*, *маџи* (*маџи*), *меџиди*, *миксџуми* (перс. misk + тур. üzüm) (~ грожђе), *јаџи* (Његош, уп. пађ), *сџвди*, *срмаџи* (уп. срмали), *суџмаџи*, *фрџенџи*, *хазреџи*, *челеџи*²⁰, а овамо вероватно спадају и придеви *дерманџи* и *џурунџи* (код Шкаљића *дерманџи* и *џурунџи*, али у Речнику САНУ досад обрађени оријентализми на *-џи* имају кратку ултиму).

Придеви на кратко *-и* потпуно одударају од регуларне форме ном. м. рода српских придева, код којих је то *-и* у стандардном језику увек дуго. Оно се, међутим, у нашим придевима јавља само у одређеном виду (који понекад може бити и једини, као нпр. *мали* и др.) и у компаративу одн. суперлативу, што није случај с наведеним оријентализмима на дуго *-и* типа *јорговани*, *лимун*.

Још слабије су уклопљени у наш морфолошки систем релативно усамљени оријентални придеви на *-а* (*-ā*), *-е* и *-у* (*-ū*): *ала* 'шарен', 'пегав', *брџса* 'извезен брџсом (врстом конца)', *каба* 'сиров, неотесан, прост, груб'; *хасџа* (*асџа*) 'болестан, слаб', 'немоћан'; — *ихџа* 'препорођен'; — *ђумре* 'ситан, мален', 'скуп'²¹, *ерџиле* 'исти, истоветан' (~ отац), *инџе* 'танак', 'лак' (уп. инџи), *иџе* 'свеж' (~ хлеб, ~ вода, ~ печење)²²; — *бурунџу* 'који је од бурунџука (танког провидног платна)'; *џблехџу* 'луцкаст, ћакнут, будаласт'. То, међутим, није једини разлог њихове индеклинабилности, што показује и следећа листа непроменљивих придевских оријентализама:

*аџал*²³, *аџаз*, *аџар* (*аџер*), *аџад*, *аџгин*, *аџур* (*аџор*), *аџл* (уп. ала(ј)ли), *аџдум*, *аџрум* (и *харум*), *аџик*²⁴, *бараџбар*²⁵, *бараџ*, *баџал*, *беџдух* (Клаић 1974, а у РСАНУ је то им.), *беџџаз* (*беџаз*), *беџам* (*нам беџам*), *беџзер*, *беџи* (*беџ*), *биринџик* (и им.), *буџиум* (*буџиом*, *буџиун*) (и прил.), *ваџин*, *велаџеџи*, *гаџи* (*гаџиб*), *гаџиџ* (*гаџиџи*) (и им.), *гаџил/гаџифиџ*, *дџарџин*, *дикаџи*, *дџуз* (~ панталоне)²⁶, *дџузун*, *дџур*, *дџуруз*, *ђуџез*, *ђуџел*, *џкрем*, *џксик* (*џексик*), *џљаџ* (тур. helâk), *џсмер*, *џхвен*, *џхел*,

¹⁹ У РСАНУ стоји да је то узвик који се јавља и у атрибутској служби (потврђено великим бројем примера), а у РМС да је непроменљиви придев.

²⁰ Постоји и недеклинабилна именица *челеџи* ('господин, челеџија').

²¹ Наведено (само) у РСАНУ без етимологије (оријенталне?), са потврдама из Левча (за прво) и околине Лесковца (за друго значење).

²² У неким народним говорима (нпр. златиборском и ускокком) засведочена је и форма *иџи* (нпр. ~ вода).

²³ Тако код Клаића (1974), а у РСАНУ: *аџал*, *-а*, *-о*.

²⁴ Код Клаића (1974) то је само прилог, Шкаљић (1973) има као граматичку квалификацију „adj. i adv. indecl.“, а РСАНУ 1. „прид. (обично непром.)“, 2. „у прилошкој служби“.

²⁵ У РСАНУ је *бараџбар* третирано као непроменљиви придев ('раван, једнак'), који се употребљава и „у прил.(ошкој) служби“. РМС се није изјаснио о примарној врсти речџи одреднице *бараџбар*, већ је наведено: 1. прил., 2. прид. непром. (што је, чини се, боље решење).

²⁶ Станић (1990) наводи из Ускока и твореницу насталу префиксацијом: *наџуз*.

jū, -ā, -ē). У овој сложеној морфолошкој игри придеви типа *мор* (као и они типа *шећерли* или *иаћи*) не учествују.

2. ЕВРОПЕИЗМИ

Оно што је речено за непроменљиве придеве из оријенталних језика, који су у наш дошли из турског или посредством турског, важи у начелу и за непр. придеве из западноевропских језика — романских, енглеског и немачког. Постоји, међутим, извесна разлика у њиховом статусу у нашем језику. Док су оријентализми најчешће дијалекатски одн. регионално обележени или архаични, већина европеизама карактеристична је за савремени језик у целини или за језик образованих слојева, урбану средину и сл. Но, и међу њима има доста оних који се употребљавају (или су се употребљавали) само у појединим подручјима српскохрватског језика или су већ застарели. Ово нарочито важи за поједине германизме, уобичајене само у одређеним деловима и градовима Хрватске (нпр. североисточне) или и у северној Србији (тј. Војводини). И ове придеве наводимо само у адаптираном облику, и то са значењем уобичајеним у нашем језику, уз напомену да је најчешће тако и у изворном језику:

англицизми: *грџи* 'ошамућен, грогиран (обично о боксеру)'; *дубл* (и им., енгл./фр. *double*) 'двострук' и сл.; *инстантн* 'на брзину припремљен', 'намењен краткотрајној употреби', 'који се брзо припрема' и сл. (~ кафа, ~ супа); *каки*³² 'жућкастосмеђ'; *кул* (шатр.) 'смирен, хладан', 'изузетан, посебан, прима', 'који је у тренду'; *макси* (енгл. скраћеница од лат. *maximus*) 'који се одликује упадљивом дужином сукње (о моди)', 'који одговара таквој моди (о хаљини, сукњи и др.)', 'који је уопште знатно већих димензија од уобичајених, сразмерно врло велики'; *миди* 'који се одликује средњом, умереном дужином сукње, хаљине и сл. (о моди)', 'који одговара таквој моди (о сукњи, хаљини и сл.)', 'који је уопште умерених, средњих димензија' (~ музички стуб); *мини* (енгл. скраћеница од лат. *minimum*) 'који се одликује упадљивом краткоћом (о хаљини, сукњи и сл.)', 'који се одликује таквом одећом (о моди)', 'који је уопште знатно мањих димензија од уобичајених, сразмерно врло мали, минијатуран' (~ ауто, ~ голф, ~ телевизор); *ојен* (у изразу ~ турнир, обично у тенису, или, чешће, као именица); *секси* 'сексуално привлачан'³³; *супер* 'изврстан,

³² Према Клаићу (1974) ова реч је изворно персијска (енгл. *khaki*), а значи: 'тканина боје као прашина, тј. жутосмеђа (већином за униформе)'. У РСАНУ није наведена етимологија, али зато изричито стоји да се ради о непроменљивом придеву, са значењем 'који има боју сухе земље или прашине, жућкастосмеђ'. Наведени су примери: ... крвавим *каки* униформама (Крлежа), ... у *каки* униформи (Калеб), ... енглеске *каки* боје (Давичо), ... дугмета ... топлог френча *каки* боје (Московљевић). Они показују да је овај придев у наш језик дошао из енглеског, што опет не оспорава његово вероватно персијско порекло.

³³ Овога данас тако 'модерног' придева нема у РСМ (1973. г.), али га наводи Клаић (1974), уз напомену: „и најновије вријеме често употребљаван придев за ознаку сексуалне заводљивости, нпр. *секси-дјевојка*, *секси-бар* (локал с 'лаким женама'), *секси-мода* (начин облачења са сврхом djelovanja на сексуалне осјећаје)“.

сјајан', 'врхунски', 'исправан, поштен'; *иди-иди* 'савршен, првокласан, врхунски'; *иди* 'најгорњи, највиши, врхунски'; *фѐр* 'поштен, исправан, коректан' (~ игра, ~ поступак) (уп. и *нефер*, Клајн 1992); *фийи* спорт. 'који је у доброј форми, спреман, способан (за такмичење)'; *флџки* 'чупав, кудрав' (обично о псу, па отуда и као име псу); *хај* 'који припада високом друштву, отмен' (~ кругови);

германизми: *брџон* (*брџун*) 'мрк, смеђ'; *вициг/вициг* 'шљив', 'духовит, досетљив' (уп. савремено разговорно *вицкаст*); *глџи* (уп. клот) 'раван, без набора'; *грџо* 'сив'; *дџнкл* (у РСАНУ се наводи из БиХ и *дџук*, вероватно истога порекла) 'таман, загасит'; *ехџи* 'прави, истински'; *кайџи* 'пропао, упропашћен, разбијен, скршен, сломљен, мртав'; *кџк* 'одважан, смео', 'наметљив'; *клџи* (уп. глат) 'једноставан', 'једнобојан'; *мџмџн* (: нем. Melone одн. фр. melon) 'бледожут' (Банатски Моноштор, РСАНУ); *идџф* 'изненађен, фрапиран, ошамућен' (бити ~, остати ~); *рџш* 'добро печен, хрскав' (употребљава се и као прилог: ~ печено); *идџеџи* 'тамноплав' (~ одело)³⁴; *фџјн* 'фин'; *фџли* 'лажан', 'погрешан' (~ потез); *фџриџиџ* 'готов, завршен', 'спреман, приправан', 'мртав'; *фџш* 'леп, стасит; лепо обучен, дотеран'³⁵; *флџјсџ* 'марљив, вредан'; *флџх* 'пљоснат, раван'; *фрџј* 'слободан, који се ништа не плаћа, бесплатан' (бити ~); *фрџх* 'дрзак, безобразан'; *фрџкџи* (нем. *verkehrt*) 'обратан, супротан';³⁶

романизми: *бџж* (фр.) 'који је као љуска бадема, бледосмеђ' (~ боја); *блџнко* (*бјанко*) (тал.)³⁷ 'непопуњен, неисписан' (~ кредит, ~ меница, ~ овлашћење, ~ потпис); *блџнд* (фр. и нем.) 'плавокос (о човеку)', 'плав (о коси)'; *брџрдџ* (фр.) 'тамноцрвен'; *брџнетџ* (фр.) 'смеђ, црномањаст' (уп. *брџнетџ* као им. м. рода); *брџџио* (тал. и нем.) 'укупан (за тежину робе заједно са амбалажом)', супр. нето (~ запремина, ~ приход, ~ тежина); *видлџеџ* 'љубичаст, виолетан' (фр.); *дрџи* (фр.) 'светломрк, мркожут' (~ боја, ~ ливреје); *џксџира* (лат.) (и прил.) 'засебан, посебан, одвојен', 'изузетан, изванредан'; *кџџи* (у Васојевићима *кџџиџи*, Р. Стијовић 1990), 'једнак, исти, изједначен (с неким у нечему)', 'међусобно подмирен, измирен' и сл. (бити ~); *крџм* (фр.) 'који има боју крема, жућкастобео, бледожут (боја ~ бела, ~ гамашне, ~ рукавице, ~ свила); *лџла* (*лџлџ*) (тал., фр.) 'плавкастоцрвенкаст, светлољубичаст' (~ боја, ~ марама); *марџд* (фр.) 'болестан, болешљив, слаб'; *маџи* (фр. и нем.) 'који је без сјаја, загасит' (~ боја); *морџџус* (лат.) 'мртав пијан' одн. 'пренеражен, запрепашћен'; *мџлџиџилџкс* (лат.)

³⁴ Према Клаићу (1974), *идџеџи* је „tamnoplava boja tkanine, osobito mornarske uniforme“ названа тако „по austrijskom admiralu Wilhelmu Tegethoffu iz 19. st.“

³⁵ Клаић (1974) тврди да уз овај придев „dolazi i komparativ: fešiji“.

³⁶ Много више непроменљивих придева из немачког језика наводи се у Клаић 1974, нпр. *гајл*, *гемџилџх*, *глајх*, *глокиџ*, *гнџдџ*, *грџл*, *виџџиџ*, *семџи*, *(ун)џаџуглџх*, *флџјсџ*, *фрџ*, *хајкџлџх*, *хџрџиџ*, *шварџ*, *шеџиџ*, *шџф*, *шџмџџиџ*, *шџџајџ* итд.

³⁷ Вујаклија (1961) и Клаић (1974) упућују *бјанко* на *бланко*, с тим што Клаић даје етимологију само код прве форме (тал. *bianco*), а Вујаклија код обе (исту). У РМС се обе форме третирају равноправно, али се за другу каже да потиче из немачког, што стоји и у РСАНУ, који засведочује само *бланко*. Сигурно је да у савременом српском књижевном језику фигурира практично само *бланко*.

тализама, тако и код европеизама (без обзира на то да ли означавају неку боју или не). У тој функцији јављају се различити српски суфикси, од којих поједини (нпр. *-асиј*) унеколико модификују значење неизведеног придева:

алав (< ал+ав)⁴⁴, *азуран* (: *азур*), *видлетан*, *џекшан*, *заифан/заифан*, *јагрзасиј*, *кабулан* (: *кабул*), *каилан*, *лиласиј*, *мавен* (тур. *navi*), *магбулан* (< магбул + ан), *морав* (< мор+ав), *окерасиј*, *оранжасиј*, *јаћан* (уп. паћ), *розикасиј*, *сербезан* (постоји и одговарајући прилог *сербезно*), *ширкізниј*, *ћдрав*, *фалшан*, *(х)арабајтан*, *(х)асулан* (: (х)асул) и сл.

Има, међутим, много придева који вероватно уопште нису настали у процесу адаптације непроменљивог придева страног порекла, већ потпуно независно од њега, уобичајеном комбинацијом стране основинске и домаће суфиксалне морфеме, нпр.:

калајниј, *кафен*, *мемљив*, *јадамучниј*, *челичниј*, *чохан(и)*, *ћошкасиј*, *шећерниј* и сл.

Такви придеви понашају се у нашем језику као и други регуларни придеви, што значи да имају посебне облике у деклинацији и, евентуално, компарацији. Занимљиво је да се по речницима и за поједине, додуше ретке, наведене недеклинабилне придеве наводе као могући и облици компаратива одн. суперлатива. Тако у Вуковом Рјечнику (из 1852) имамо „*дертли**, адј. indecl. (супр. дертлији, ја, је)“, што се (уз коментар „ретко“) констатује и у РСАНУ. Шкаљић (1973: 44) наводи ову могућност за *бејтер* (али се у речничком делу овај придев не квалификује као непроменљив), *дертили*, *каил*, *феркли* и *хасул*, а Клаић (1974) за *феш*. Аутору је из ужичког краја познато *решивиј* и *шазијиј*, а уп. и пример наведен у РСАНУ под *варкли* 'скупоцен'; 'врстан, одличан', због којег тај придев није у овом речнику означен као непроменљив: *Донит'* ће ми звоно и *варклије*, | Од бисера, од злата сувога (Нар. песма).

3. НАЛИК

Сви досад наведени непроменљиви придеви (или бар њихов суфиксални морфем) потичу из неког од страних језика (углавном из оних из којих је и већина других позајмљеница). Постоје, међутим, и индеклинабилни придеви који су у целини словенског одн. српског порекла, али је њих врло мало.⁴⁵ Од три-четири која смо пронашли у консултованим речницима, само један спада у књижевнојезички

⁴⁴ Мало је вероватно да *-ав* овде није суфикс, већ да је *а* настало асимилацијом: *алав* > *алав*?

⁴⁵ У Речнику САНУ се као непроменљива реч наводи, поред осталих, и „*дум-дум* прид. непром. вој. (обично у полусложеницама) *иодешен да се расирсне њри удару ради наношења шеже ране (о мейку, зрну)*“, која би могла бити домаћег порекла (од узвика *дум?*). Питање је само колико је то уистину придев. Домаћег би порекла могло бити и пиротско *налей* 'приправан, готов, спреман (нпр. на свађу)'; уп. *налейтан* и *налейљив* у цитираном речнику.

лексички фонд: *налик* 'који подсећа, који личи на некога, нешто, који је као неко, нешто, сличан'⁴⁶. Код старијих писаца (и српских и хрватских) тај је придев могао бити и деклинабилан:

Сви имају сродства знаке, у чему су сви вообшче еданъ на другогъ *налики* (П. Руџанин, Теофронъ или искусный совѣтникъ, Будим 1813, 230). Њиове лађе есу много *налике* на Европейске (А. Бранковић, Карактеристика или описаніе народа..., Будим 1827, 159). Найпосле све одбацуе, што ни е на нѣгово *налико* (О обхожденіу с людма, од барона Адолфа Книгте, превео Т. Павловић, Будим 1831, 78). Покликните окружне Христьяне. | Све јуѣкае на старе *налике* (С. М. Сарајлија, Пѣванія черногорска и херцеговачка, Лајпциг 1837, 5). Да такога, башъ ни *наликога* | ни у чему, то ли у свачему (И., Одгѣвъ на Превратный Стрмоглавъ ..., [Бгд 1843], 21). Јасније је [i] од *иже*, т. ј. лакше га је читати, јер није ни наједно писме тако *налико*, као *иже* што је на наш (НИ — стсл.) (А. Драгосављевић у Вуковој преписци V, Бгд 1910, 232). Чудновато је, како им је судбина *налика* (Ј. Игњатовић, Увео листак, Н. Сад 1878, 52). То је горостасно дрво *налико* на борили јелу (Н. Косановић, „Бранково коло“ 1899, 488).

Tu mi [je] voljna volja i sva sila zadavljena na pèrvom koraku u život, sred prizorah maštovnih, ni malo *nalikih* na sbiljnost sveta (S. Krainski, Iridion, preveo A. Tkalčević, Zgb. 1865, 195). Vesela joj i slobodnija sестrica nije bila ni malo na nju *nalika* ni vanštinom ni dušom (I. T., „Vienac“ 1875, 703). Та tamburica i nije porijeklom naša, donijeli su nam ju ... od Arapa, nju i *nalika* joj glazbala (V. Novak, Dva svijeta, Zgb. 1901, 220). Između Büchnerovog „Kraft i Stoffa“ i ovih atributa jedne supstancije ima nešto vrlo *naliko* (Lj. Dvorniković, „Vienac“ 1903, 189). Glasoviti Renoirov „Most na Seni“ (ne treba ga zamijeniti s *nalikom* slikom Edmonda Moneta) jedva da ima više mekoće u tonovima (M. Nehajev, „Vienac“ 1903, 741). Sove su se počele svojim ludim, na smijeh *nalikim* užkanjem javljati (K. Š. Đalski, Pod starim krovovima, Zgb. 1912, 109). Zvižduk kao svaki put, kada ulaze u stanicu, onda stanica *nalika* tolikim drugima (A. Milčinović, Mali ljudi, Zagreb 1919, 73).

У грађи за Речник САНУ нашла су се и три оваква примера из тридесетих година XX века, од два аутора из Хрватске (али једног српског, другог хрватског):

Ова средина није *налика* ни чешкој ни америкањској (А. Прибићевић, Селѣк, Згб. 1936, 56). Figure u makedonskoj popijevci [se] izvoде posebnim načinom, *nalikim* na staccato u instrumentalnoj muzici (B. Širola, „Zbornik za narodni život i običaje“ XXVII, Zgb. 1930, 203). У ... primitivnom pjevanju sami su mekani i klizavi tremoli ili na njih *nalika* glisanda (И, 229).

⁴⁶ У РСАНУ се наводи и регионална варијанта *налич* (са потврдама из нар. песме и народног говора). Уп., осим тога, у истом речнику и у истом значењу неobicно *наслик*, што је поткрепљено са два примера С. Вулетиха из „Босанске виле“. Од тога је писца и потврда за „налице прид. непром. (?) покр. који одговара истини, стварности, истини (?)“. — Јуче сам се разговарао с Мухамедом Рчком ... Ако му је и девета налице ту је и доста јада ... “. Оба ова придева (*наслик* и *налице*) могла би се можда тумачити као индивидуална пишчева (Вулетихева) творевина (нема их нпр. у РЈАЗУ), али у то не можемо бити сигурни.

У поменутој грађи има, међутим, много више примера са непроменљивим овим придевом, поготову у новијој. У томе погледу поново нема разлике између српских и хрватских аутора, а нема је ни кад се ради о падежном облику именице која означава појам с којим се врши поређење. И код једних и код других убедљиво преовлађује конструкција (*бити*) *налик на некога, на нешто*:

Сестра *налик* на брата (Вук, Рј.). Свака жена на свог мужа *налик* (И., Српске народне пословице, Бгд 1849, 346). Ђевојка кад набаса на огледало ... дигне га па пошто у њему виђе, не знајући да је оно она него мислећи да је нека друга *налик* на њу заблену се у огледало (И., Српске народне приповијетке, Беч 1853, 156). Но на противљиваква зла почини, | Ни *налик* су Милошева на та (С. Журналовић, Укорњ на бунтовне Србе у Србији, Н. Сад 1843, 20). Красна л' беше, кад беше на свету, | И на твоју доста *налик* Цвету (Б. Радичевић, Песме, Н. Сад 1900, 152). Кромљ обшгинства тога, јошт' е сродство у многоме *налик* на тежину (В. Маринковић, Начела физике, I, Бгд 1851, 95). И беше *налик* на њу та калуђерица као да су две сестре рођене (В. Ђорђевић, Путничке црте, II, Бгд 1869, 13). Тврдињица Троица *налик* је на крст (Устанак у Боци Которској 1869, превео С. Новаковић, Бгд 1870, 21). Само сам гледао, је ли која [девојка] *налик* на тебе (Ј. Ј. Змај, Певанија, Н. Сад 1882, 474). Дете ... доноси на свет клице многих физичких особина својих родитеља, које могу у свакојаким приликама да се развију, чим дете бива на своје родитеље више или мање *налик* (Ј. Панчић, Из природе, Бгд 1893, 108). Из групе сисара, који су по кроју тела свога највише *налик* на човека, ваља поменути ... мајмуне (Ј. Жујовић, Камено доба, Бгд 1893, 11). У свем том нема ... књижевности која би бар по чему год била сродна или макар *на лик* на какву год врсту књижевности на свету (С. Протић, „Дело“ 1894, књ. 2, 169). Обарај [Љубојевићу] клеветнике и све који су на њих *налик* (А. Гавриловић, Деспотова властела, Бгд 1896, 89). Умилно дете, *налик* на Цвету | — На бабу своју, на жену моју (В. М. Јовановић, Из брачног живота, Бгд 1896, 126). Они носе ... лаку хаљину од беле вуне, *налик* на тогу („Кића“ 1905, 224). Оне се [наочаре] праве од безбојног стакла и *налик* су на чашицу (В. Пелагић, Стварни народни учитељ, Бгд 1903, 220). Послужили [су нас] неким пићем *налик* на рум (Љ. Ненадовић, Писма из Италије, Бгд 1907, 24). Нађени су трагови цивилизације *налик* на оне у Египту (И., Писма из Немачке, Бгд 1922, 34). Желео је уредити своју земљу да буде колико толико *налик* на друге државе (И., О Црногорцима, Бгд 1929, 135). Све [је то] далеко од ма каквог осећања, које би било ма и *налик* на љубав (Ј. Лазаревић, Приповетке, I, Бгд—Згб. 1898, 3). И њему је као и Вертеру најмилији онај писац ... где је све *налик* на живот читаочев (И., II, Бгд 1899, 38).⁴⁷ Девојка баш према момку, а, што веле, *налик* једно на друго ко две зеленике (Ј. Веселиновић, Слике из сеоског живота, II, Бгд 1899, 25). Дисање му беше *налик* на хркање (И., Целокупна дела, I, Бгд, 91). Све су те изјаве и честитке *налик* једна на другу (Р. Домановић, Целокупна дела,

⁴⁷ Ова два Лазаревићева примера, као и други које ради уштеде у простору нисмо навели, показују да у реченици *Да, флаутиа, рекох ја, управо није флаутиа али је јако налик* (Ј. Лазаревић, Приповетке, I, Бгд — Згб. 1898, 34) имамо заправо елипсу (еледиран је или ак. *на флаутиу* или, што је мање вероватно, дат. *флаутии*), а не самостално употребљен придев. (У вези с овим примером в. и напомену бр. 53).

II, Бгд, 162). Прије него што ће ми се родити прво и једино мушко дијете, изгубио сам вид. Сви кажу: *налик*, Андрија, на те (II. Кочић, Целокупна дела, I, Бгд 1907, 274). Развуче [Буја] усне, нешто — *налик* на осмејак (II. М. Адамов, На селу и прелу, Бгд — Ср. Карловци 1901, 118). Они су пролазили ... улицама и уносили у свјеже предвечерје ... нешто мрачно и туробно, *налик* на спровод (В. Милићевић, Беспуге, Сарајево 1912, 44). То је справа *налик* на собу али без пода (М. Дукић, Физика за више разреде средњих школа, Бгд 1922, 7). Киплинг узима за хероје три проста војника ... па направио од њих нешто *налик* на три мускетара (М. Марковић, „Венац“ 1925, књ. XI, 42). С људима ... имао је пријатељство на љубав *налик* (С. Јовановић, Платон, Макиавели, Берк, Маркс, Бгд 1935, 86). Обе жене ... ни у чему *налик* једна на другу, спријатељиле су се и живеле у слози (М. Шолохов, Тихи Дон, I, превео М. Московљевић, Бгд 1946, 426). Склонио сам га [оружје] од дима, јер није више *налик* на оно што га је Одисеј оставио (Хомер, Одисеја, превео П. Папакостопулос, ред. М. Стојиљковић, Бгд 1950, 185).

Уп. и:

Код високог Џорџа *налик* на бика ... био је тај исти жиг (II. Голсворди, Сага о Форсајтима, Бгд 1975, превео М. Ђорђевић, 16). Из њих као да је избијала топлина и мирис *налик* на топлину и мирис из цвета (И., 19). Гђа Хејман је била једина удата сестра Форсајтових — у једној кући ... по облику *налик* на жирафу (И., 28). У својој великој наслоњачи ... седео је стари Џолион ... са својом седом главом, челом *налик* на кубе (И., 44). Руковети траве *налик* на перје покривале су неравну површину земљишта (И., 65).

Примери из дела хрватских аутора:

Nju nenadno obuзе неко ђутљиво ђувство, *налик* на осјећање нејасно, неразумљиво (J. Leskovar, Sjene ljubavi, Zgb. 1898, 7). *Nalik* је то бијело и нежно лице ... на старинске портрете (V. Novak, Poslednji Stipančići, Zgb. 1899, 5). Brazgotina је била *налик* ... на крст (I. Brlić-Mazuranić, Zgode i nezgode šegrta Hlapića, Zgb., 44). Stara kljusad ... frapantno је *налик* ... на ... ђупавог кондуктера (D. Anđelinović, Sinovi zemlje, Zgb. 1929, 5). Zjenice му ... не бијашу више жуте као у козе, но округле и суне, *налик* на зреле купинове јагодике (V. Nazor, Pastir Loda, Zgb. 1946, 16). Mati га је чекала код пријелаза — golema, mršava starica, običajem i држанјем необићно *налик* на sina (I. Dončević, Bezimeni, Zgb. 1946, 151). Nešto [se] tjeskobno prostire *налик* на osjetnu kišu (B. Pavlović, Velesajam, Zgb. 1953, 23). I niko nije mogao u читавом arsenalu svojih uvjerenja naći не само какве било одговоре, него ни *налик* што на одговор (L. N. Tolstoj, Ana Karenjina, II, preveo St. Kranjčević, Zgb. 1946, 375). Kad bi bar та majmunica nekako izgledala, ali *налик* је на rodu (J. Hašek, Doživljaji dobrog vojaka Švejka, II, preveo Lj. Jonke, Zgb. 1946, 90). Višnja ... је *налик* на trešnju (R. Domac, Botanika za više razrede gimnazije, Zgb. 1958, 169). To ubogo stvorenje *налик* је више на pregaženu dječju lutku nego на ђovjeka (M. Krleža, „Republika“ 1959, 7—8/14).

Уп. и примере за негирано *неналик*:

Да смишљај створење у свему ... *неналик* на оца и на свој род, вјеруј, не би га смислио такога, као што је тај Кићун Радојев (С. Матавуљ, Ускок, Бгд 1902, 106). Келнер [му] уместо пијаног шарана донесе неку рибу *неналик* на рибу (С. Џунић, Кусиодол, Бгд 1983, 20).

Знатно је ређа (нарочито код србијанских аутора), али не и необична, конструкција (*биџи*) *налик* *нечему*, *некоме*:

Ето младост веће стратих идући по свиету / ... *Налик* пчели, што на сваком попостаје цвиету (М. Пуцић, Пјесне, Карловац 1862, 44). Унска је долина ондје *налик* мочвару (М. Стојановић, Шала и збиља, Сењ 1879, 90). Бјела [вила] *налик* бијелу голубу — / На свјетлости чаровној се њиха (О. Утјешеновић-Острожински, Недјељко, Беч 1888, 7). Сјеверно ... налази се омање село, *налик* Бајицама (С. Матавуљ, Из Црне Горе, Н. Сад 1888, 3). Снежни намети по увалама, *налик* су белим пегама по зеленкастој хартији („Венац“ 1925, књ. XI, 155). У очима му нешто *налик* забринутости, жалби (П. П. Кецић, Приче, Згб. 1931, 15). Госпођица фон Б., вама је *налик*, драга Лота (Ј. Ф. Гете, Јади младога Вертера, превео С. Винавер, Н. Сад 1949, 83). Моја дрвена дјевојчица има лице *налик* бизантијским светитељима (В. Јелић, „Republika“ 1959, 9/3).

Има како у којој [reci] *škobalja* (*nalik* *kljenu*) *mladica* ... *somova* (М. Pavlinović, Puti, Zadar 1888, 112). One nježne kratke šume, više *nalik* *parkovima*, *nego* li *pravim* *šumama*... (К. Š. Đalski, Pod starim *krovovima*, Zgb. 1912, 333). Sve te žene jedna drugoj *nalik*. / Čerkesinja ko *Vlahinjica* (М. Ogrizović, Hasanaginica, Zgb. 1909, 151). Sva su mjesta jedno blizu drugoga i mnogo *nalik* jedno drugome (P. Vlašić, Hrvati u Rumunjskoj, Bgd 1928, 17). Bežanka *crljena* od *žurbe* i *ognja* *nalik* *nakostriješenoj* *vrani* što *udara*, *vrti* se kao kakav *poludjeli* *zvrk* (S. Mihalić, „Republika“ 1959, 4–5/17). Fizionomije ... su po malo čemu *nalik* jedna drugoj (P. Matvejević, „Republika“ 1959, 4–5/40). Njihov [je] skup *nalik* *živom* *biću* (И. „Republika“ 1960, 1/7).

Конструкција *налик* *нечему* (*некоме*) идентична је оној коју имамо код придева *сличан*, као што је и њихово значење идентично. Отуда се у свим наведеним примерима из претходне групе може придев *налик* заменити придевом *сличан* а да при томе не дође практично ни до какве синтаксичке, семантичке, па ни стилистичке промене. Обрнуто, међутим, не важи увек. Тако се реченица *Тај њосџуџак је врло сличан* *ономе који је њрмењен* и у његовом *џреџходном филму* може трансформисати у реченицу *Тај њосџуџак је врло налик* *ономе* (или: *на онај*) *који је њрмењен* и у његовом *џреџходном филму*, док се она са синтагмом типа *Сличан њосџуџак њрмењен је и у његовом џреџходном филму* не може трансформисати у реченицу **Налик њосџуџак њрмењен је и у његовом џреџходном филму*⁴⁸. Јасно је из овога да је придев *налик* не само морфолошки него и функционално дефектан. Он се данас најчешће (мада не и обавезно) употребљава као именски део предиката (обично у синтагми која је допуна глагола *биџи*)⁴⁹, а придев *сличан* у тој, али и у класичној при-

⁴⁸ Истина је, додуше, да се међу многобројним примерима које смо прегледали нашао и један сродан: Писма, што ми амо стижу, чита дашто понајприје надстојница као и другдје по *налик* *заводима* (Б. Будисављевић, „Бранково коло“ 1909, 565). Међутим за већину данашњих компетентних говорника српског језика конструкција *џо налик* *заводима* није граматички коректна.

⁴⁹ Само привидно то не важи за употребу придева *налик* у вишечланим субјектским синтагмама типа *Руководџи џраве налик* *на џерје* покривале су неравну

девској функцији, као атрибут именице у двочланим субјекатским и објекатским синтаagmaма.

Поред две наведене конструкције (*налик* + *на* + ак. одн. *налик* + дат.), код старијих се писаца јавља и конструкција *на(лик)* + ген., нпр.:

Одма иза оца прифати мати сомун с вином и говори добру молитву *налик ове горње* (В. Врчевић, Низ српскијех приповиједака, Панчево 1881, 257). Роспрудла (нем.), печеница *налик ђулбасије* (Ј. Ј. Змај, Друга певанија, св. II, Бгд 1896, у напомени). У рађе су ови органи *налик бубрега* и леже са обе стране главе и шкрга (Р. Лазаревић, „Нова искра“ 1900, 205). Ходећи путем, свакоме сукаше пара из поздара *налик дима* из душњака (Ст. М. Љубиша, Причања Вука Дојчевића, књ. II, Бгд 1903, 73).

У неким примерима налазимо с истим падежним обликом *на лик*:

У дворишту видје, да је манастир озидан *на лик њворица* (С. Матавуљ, Бакоња Фра-Брне, Бгд 1893, 40). Тврда и велика кула, опасана у три реда јаким зидовима који *на лик градских њлајина* даваху свему изглед подобре тврђаве ... (А. Гавриловић, Деспотова властела, Бгд 1896, 16). А по ходнику и дворишту све већа ларма, узвици и чак нешто *на лик њесме* (С. Ранковић, Порушени идеали, Бгд 1900, 241). Смотај пруже и њим оплети крпље *на лик медвједове сивоје* (Ст. М. Љубиша, Причања Вука Дојчевића, књ. I, Бгд 1902, 75).

Ово може бити само ствар правописне конвенције, тј. начина писања појединих сложеница.⁵⁰ Могућно је, међутим, тумачити *на лик* као синтагму са значењем 'у облику (нечега, некога)' и сл., како је то, највећим делом „кривицом“ управо аутора ових редака (који је тада на располагању имао само примере из ове друге групе), учињено у Речнику САНУ (сф. *лик*). Било како било, тј. читали спорне форме као *налик*⁵¹ или *на лик/на лик*, наведени примери указују на један од могућних разлога због којих је придев *налик* непроменљив, а који је уочен и у вези с недеклинабилношћу именице *јодне* (Николић 1995—1996, 22). Ради се, наиме, о томе да је *налик* новија сложеница⁵² синтагматског порекла чије су саставнице сасвим прозирне и које српски (и хрватски) говорник подвесно третира делом

површину земљишта (Сага о Форсајтима, 65). Међутим, та се синтагма може реконструисати као реченица: *Руковeиш иправе које су налик на њерје ...*, а то је позиција у којој се *налик* јавља као и у претходно наведеној реченици.

По Маретићу, „*obično se nalik uzima u prilikama, gdje bi pridjev srodna značenja, na pr. naličan ili sličan stajao u nominativu*“ (РЈАЗУ, s. v. *nálik*).

⁵⁰ Делује занимљиво, примамљиво и провокативно чињеница да се у свим примерима из обе ове групе може *на(лик)* заменити са *јојуш*, које се у граматицама и речницима третира као (сложени) предлог (а то је категорија непроменљивих речи!).

⁵¹ „Ак. би се управо очекивао *nálik* (т. ј. *nà lik*) као *nàtrâg* (т. ј. *nà trâg*), али је промијенjen у *nálik* по свој прилици према именицама и придевима, као што су: *náčin, nágon, nálet, nálog, náloš, národ, násad, náslon, nástran, nástup, náuk, názut* и т. д.“ (Т. Маретић у РЈАЗУ, s. v. *nálik*).

⁵² „Između rječnika samo u Vukovu ... Nijedne potvrde nije se našlo prije XIX vijeka“ (РЈАЗУ, s. v. *nálik*).

као комбинацију, и то комбинацију непридевских речи (*предлог + именица*), а тек делом као јединствен, самосталан придев.

Поменута комбинација је за наше придеве творене с префиксом врло особена. Могло би се заправо рећи да је *налик* једна од ретких наших придевских твореница (у стандардном језику можда и једина) с префиксом и именицом (а не с придевом) као творбеним морфемама. У сваком случају, у РМС се није наша ниједна друга одредница с комбинацијом *на + им.* која би била придев. Насупрот томе, уп. прилоге *навлас, наглас, наноћ, најџраг* и др., с једне, и придеве *наглув, нагњио, накрив, накисео, најџуо* и сл., с друге стране.

Указујемо, коначно, и на чињеницу да се *налик* употребљава и у функцији прилога, за шта, међутим, има врло мало потврда, и то из XIX века⁵³.

4. РЕЗИМЕ

Досадашње излагање указује на огромну, али мање-више очекивану несразмеру у броју непроменљивих придева (и придевских суфикса) страногa и српског порекла. Познато је да туђице често остају неадаптиране (или непотпуно адаптиране) у прозодичком одн. фонолошком погледу (уп. нпр. *асистѐнѝ*, са силазним акцентом на последњем слогу и финалном секвенцом *-нѝ*), па није чудно да тако, у неким случајевима, буде и у домену морфологије.⁵⁴ Тешко, међутим, да се тиме може објаснити зашто је у нашем језику много више непроменљивих придева него недеклинабилних апелативних именица (уп. Николић 1995—1996), јер се и у једном и у другом случају најчешће ради о речима страногa порекла. Пошто претпостављамо да удео именица у томе слоју нашег лексичког фонда није мањи од удела придева, разлоге за постојећу несразмеру ваљало би тражити на другој страни. Чини се да би то могли бити карактер и функција придева у језику, тј. „зависна употреба њихова“ (Белић 1958: 39) одн. чињеница да се различитим облицима придева само „обележава његова функција или веза са именицом“ (И.), па „није чудо што има доста језика са употребом облика у којима придеви немају никаквих обличких ознака“ (И.).

⁵³ У РЈАЗУ стоји „*nalik, adv. (adj.), similis*“, мада се за адвербијалну функцију ове речи наводе само два примера, а за адјективну преко десет. У РСАНУ је пак *налик* квалификовано као непроменљиви придев, јер се за прилошку службу и у врло богатој Академијиној грађи нашло врло мало потврда — два већ објављена у РЈАЗУ и један помало необичан пример из језика И. Гарашанина. Иначе, „најоригиналнији“ лексикографски поступак примењен је у РМС, у којем читамо: „*налик* непром. (на некога, на нешто) *сличан (некоме, нечему); слично*“(!?), при чему је ово „слично“ поткрепљено, изгледа, Лазаревићевом реченицом наведеном у напомени бр. 47.

⁵⁴ Ваља, ипак, нагласити да ти случајеви нису ни тако чести ни тако значајни. Управо у вези с непроменљивим придевима у Вуковом речнику (1818), који су најчешће турског порекла, П. Ивић констатује како је то „један од ретких примера утицаја турског језика на морфолошку структуру нашег језика“ (Ивић 1966: 133).

Додајмо на крају и упозорење да презентирани инвентар непроменљивих придева, иако врло обиман⁵⁵, не треба никако схватити као потпун (неки придеви одн. варијанте појединих придева нису наведени) и дефинитиван (није, између осталог, прегледан Елезовићев „Речник косовско-метохиског дијалекта“, а ни новији дијалекатски речници говора источне и југоисточне Србије), као и већ поменути чињеницу да се у њему можда налазе и они придеви који се више нигде не говоре (или се говоре само понегде и врло ретко).

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Белић 1958:** Александар Белић, *О језичкој њрироди и језичком развоју*, I књига, Нолит, Београд.
- БЕМ:** *Български етимологичен речник*, том III, Софија 1986.
- Вујаклија 1961:** Милан Вујаклија, *Лексикон стираних речи и израза*, у редакцији Д-р Светомира Ристића и Д-р Радомира Алексића, Просвета, Београд.
- Вујичић 1995:** Милош Вујичић, *Рјечник говора Проиђења (код Мојковца)*, ЦАНУ, Подгорица.
- Вук, Рј.:** Вук Стеф. Караџић, *Српски рјечник исјумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, Беч 1852.
- Ивић 1966:** Павле Ивић, „О Вуковом Рјечнику из 1818. године“, Поговор књизи *Српски рјечник (1818)*, Сабрана дела Вука Караџића, књ. друга, Београд, стр. 17–188.
- Клаић 1974:** Вратолјуб Клаић, *Veliki rječnik stranih riječi, izraza i kratice*, priredio i dopunio Ž. Klaić, Zora, Zagreb.
- Клајн 1992:** Иван Клајн, *Речник нових речи*, Матица српска, Нови Сад.
- Комадинић 1992:** Гроздана Комадинић, *Ткачка лексика Драгачева*, Научна књига, Београд.
- Маретић 1963:** Т[omislav] Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, treće nepromijenjeno izdanje, za štampu priredili M. Hraste i P. Rogić, Matica hrvatska, Zagreb.
- Миловановић 1983:** Емилија Миловановић, „Прилог познавању лексике Златибора“, *Прилози њроучавању језика*, 19, Нови Сад, стр. 15–70.
- Николић 1991:** Мирослав Николић, „Говори србијанског Полимља“, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XXXVII, Београд, стр. 1–548.
- Николић 1995–1996:** Мирослав Николић, „Недеклинабилне именице у српском језику“, *Наш језик*, књ. XXX, св. 1–5, Београд, стр. 15–43.
- РЈАЗУ:** *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, svezak 30, Zagreb 1911.
- РМС:** *Речник српскохрватскога књижевног језика*, 1–6, Матица српска (од 1 до 3 и Матица хрватска), Нови Сад (од 1 до 3 и Загреб), 1967–1976.
- РСАНУ:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 1–14, Институт за српскохрватски језик, САНУ, Београд 1959–1989.
- Станић 1990:** Милија Станић, *Ускочки речник*, књ. I и II, Научна књига, Београд.

⁵⁵ Премда — наведен овако, на једном месту — број непроменљивих придева у нашем језику изгледа прилично велики, њихов удео у укупном фонду наших придевских речи, поготову у савременом књижевном језику, није тако значајан.

- Станојчић–Поповић–Мицић 1989:** Живојин Станојчић — Љубомир Поповић — Стеван Мицић, *Савремени српскохрватски језик и култура изражавања*, Београд — Нови Сад.
- Стевановић 1975:** Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, I, Научна књига, Београд.
- Р. Стијовић 1990:** Рада Стијовић, „Из лексике Васојевића“, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XXXVI, Београд, стр. 119–380.
- Хлебец 1995:** Борис Хлебец, „Придевски називи за боје у српском и енглеском“, *Знамен*, број 1, Петриња 1995, стр. 37–47.
- Шкалајић 1973:** Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom — hrvatskosrpskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo.

Summary

Miroslav Nikolić

INDECLINABLE ADJECTIVES IN SERBIAN LANGUAGE

To a certain extent this paper is an installment of the paper on indeclinable nouns in Serbian language (published in the previous issue of *Naš jezik*). There is in this work an inventory of indeclinable adjectives, which is mostly composed of loanwords (Orientalisms and Europeanisms), and much less of the words with the Serbian stems and the foreign (Turkish) suffixes, while there is only one adjective found from the literary-linguistic lexical fund completely of the Serbian origin — *nálik* ('sličan' = similar).